

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ИНСТИТУТ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ»
КАФЕДРА ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ БЕЛАРУСИ

**STUDIA HISTORICA
EUROPAE ORIENTALIS**

**ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ
ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ**

Научный сборник
Основан в 2008 году

ВЫПУСК 5

МИНСК
РИВШ
2012

УДК 94(4-11)(082)
ББК 63.3(0)4
И87

Рекомендовано
Советом Государственного учреждения образования
«Республиканский институт высшей школы»
(протокол № 24-11 от 6 ноября 2012 г.)

Редакционная коллегия

- А.В. Мартынюк** – кандидат исторических наук, отв. редактор (Минск)
Г.Я. Голенченко – доктор исторических наук, зам. отв. редактора (Минск)
О.А. Яновский – кандидат исторических наук, зам. отв. редактора (Минск)
Ю.Н. Бохан – доктор исторических наук (Минск)
М. Вайерс – доктор исторических наук (Бонн)
З. Вайтковяк – доктор исторических наук (Познань)
В.А. Воронин – кандидат исторических наук (Минск)
Л.В. Левшун – кандидат филологических наук (Минск)
А.А. Любая – кандидат исторических наук (Минск)
А.В. Любый – кандидат исторических наук (Минск)
И.А. Марзалюк – доктор исторических наук (Могилев)
Н.В. Николаев – доктор филологических наук (Санкт-Петербург)
А. Рахуба – доктор исторических наук (Варшава)
В.А. Теплова – кандидат исторических наук (Минск)
В.А. Федосик – доктор исторических наук (Минск)
А.И. Филюшкин – доктор исторических наук (Санкт-Петербург)
А.Л. Хорошкевич – доктор исторических наук (Москва)
В. Янкаускас – доктор истории (Каунас)

Studia Historica Europae Orientalis = Исследования по истории
И87 Восточной Европы : науч. сб. Вып. 5. – Минск : РИВШ, 2012. – 244 с.

В научном сборнике представлены актуальные исследования белорусских и зарубежных ученых, посвященные широкому кругу проблем истории Восточной Европы в Средние века и раннее Новое время. Сборник включен ВАК Республики Беларусь в перечень научных изданий для опубликования результатов диссертационных исследований по историческим наукам.

Адресуется студентам, аспирантам, преподавателям и научным работникам, а также всем, кто интересуется историей восточных славян.

УДК 94(4-11)(082)
ББК 63.3(0)4

© Оформление. ГУО «Республиканский институт высшей школы», 2012

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ	5
<i>Самонова М.Н.</i> Полоцкое княжество в системе династических связей и политических взаимоотношений Руси со Скандинавией и Польшей в XI – начале XIII в.	6
<i>Дзянісава А.Р.</i> Распаўсюджванне хрысціянства і фарміраванне царкоўнай структуры ў межах Тураўскай зямлі ў XI – першай палове XIII ст.	25
<i>Пилипчук Я.В.</i> Кыпчаки и Византия (конец XI – начало XIII в.)	41
<i>Осипян О.Л.</i> Возникновение армянских торговых колоний во Львове и Каменце-Подольском и их роль в торговле со странами Причерноморья и Восточного Средиземноморья во второй половине XIII – первой половине XV в.	53
<i>Кузьмин А.В.</i> Восточная Европа и поражение войск Великого княжества Литовского в битве на р. Страве 2 февраля 1348 г.: военные и внешнеполитические итоги.	84
<i>Подберезкин Ф.Д.</i> Частная война графа Герхарда фон Клеве	116
<i>Мартынюк А.В.</i> Ладислав Сунтхайм: конструирование династии и «русские сюжеты»	129
<i>Дедук А.В.</i> «Рязанская» купля Василия Темного: границы и территория, судьба в составе Московского княжества во второй половине XV – начале XVI в.	142
<i>Беляков А.В.</i> Питание Чингисидов в России XVI–XVII вв. по документам архива Посольского приказа	170

Лабоха Г.М.

Да пытання станаўлення і развіцця культуры прападобнай Еўфрасінні Полацкай у «манахастырскі» перыяд (канец XII – пачатак XVI ст.)..... 179

Волкаў М.А.

Арганізацыя і забеспячэнне будаўніцтва фартыфікацый у Слуцку пры Багуславе Радзівіле (1654–1669 гг.) 187

Дзярновіч А.І.

Ёган Хрыстаф Броцэ і пачатак вывучэння кірылічных актаў рыжскага архіўнага комплексу *Moscowitica-Ruthenica*..... 204

РЕЦЕНЗИИ 217

Падалінскі У.А.

Апісанне падарожжаў і не толькі... (Wrede, Marek. Itinerarium króla Stefana Batorego. 1576–1586. Marek Wrede. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2010)..... 218

Любая А.А.

Несколько слов об изучении истории татар (Беляков А.В.. Чингисиды в России XV–XVII веков: просопографическое исследование. Рязань: «Рязань. Мир», 2011) 222

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ 227

Шлях да Сіняй вады (Навуковая канферэнцыя, прысвечаная 650-годдзю бітвы на Сініх Водах “Цэнтральна-усходняя Еўропа ў час Сіневодскай бітвы”, Каўнас, 24-26 мая 2012 г.) (Любы А.У.)..... 228

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ 232

РЕЗЮМЕ 234

SUMMARY..... 239

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ 243

ЁГАН ХРЫСТАФ БРОЦЭ І ПАЧАТАК ВЫВУЧЭННЯ КІРЫЛІЧНЫХ АКТАЎ РЫЖСКАГА АРХІЎНАГА КОМПЛЕКСА MOSCOWITICA-RUTHENICA

Вось ужо тры стагоддзі ўвагу даследчыкаў прыцягваюць матэрыялы архіўнага комплексу *Moscowitica-Ruthenica*, якая ўтрымлівае дакументы па гісторыі зносін Рыгі і Ганзы на працягу XIII—XVII стст. з беларускімі землямі, Вялікім Княствам Літоўскім, а таксама гарадамі і княствамі на тэрыторыі Расіі. Контрагентамі Рыгі ў гэтых зносінах выступалі найперш таксама гарады – Смаленск, Полацк, Віцебск, Пскоў, Ноўгарад Вялікі. Назва калекцыі *Moscowitica-Ruthenica* ўзнікла гістарычна і, з улікам статыстычнай колькасці матэрыялаў па розных рэгіёнах, не да канца адэкватна адлюстроўвае яе змест. Для калекцыі найлепш бы пасавала назва *Ruthenica-Moscowitica*, бо менавіта “Рутэніцы” (матэрыялаў пра славянскія тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага) там найбольш, а матэрыялы, што датычаць уласна Расіі, складаюць меншасць. Але выкажам здагадку, што ў канцы XVI–XVII ст., калі парадкаваліся матэрыялы комплексу і складаліся першыя яго рэестры, на першае месца чаргу ў рэгіянальных зносінах паводле знешнепалітычнага гучання выйшла менавіта Расія, што і паўплывала на ўзнікненне назвы, паставіўшы на пачатак назвы “Маскавіціку”. У XVII ст. аддзелы *Ruthenica* і *Moscowitica* практычна зліваюцца ў адзін і вопісы ды рэестры XVII ст. іх болей не падзяляюць [23, с. 51].

На сённяшні дзень матэрыялы калекцыі складаюць розныя архіўныя фонды Латвіскага Дзяржаўнага Гістарычнага Архіва ў Рызе, але фарманне ядра гэтай былой калекцыі і яго размеркаванне па сучасных фондах

Малюнак 1. Ёган Хрыстаф Броце. Партрэт невядомага мастака пач. XIX ст.

ужо досыць няблага вывучана [21, с. 19–28; 23, с. 94–106; 38, с. 125–143; 5, с. 10–19; 8, с. 168–174; 7, с. 20–26]. Тым не менш ёсць сюжэты, якія, з аднаго боку, асветлены ў спецыяльнай літаратуры, але іх важнасць для вывучэння даўняга пісьменства і гісторыі міжрэгіянальных кантактаў не да канца артыкулявана і, магчыма, не на поўніцу асэнсавана даследчыкамі. Сярод іншага, роля Ёгана Хрыстафа Броцэ ў вывучэнні матэрыялаў калекцыі *Moscowitica-Ruthenica* патрабуе такога асвятлення.

Творчая біяграфія Броцэ і лёс яго спадчыны

Ёган Хрыстаф Броцэ (*Johann Christoph Brotze*, 1742–1823) нарадзіўся ў Гёрліцы ў Саксоніі. Ён вывучаў тэалогію і філасофію ва ўніверсітэтах Лейпцыга і Вітэнберга. У 1768 г. Броцэ пераехаў у Рыгу, у якой і пад расійскім уладаннем віталася міграцыя нямецкіх спецыялістаў. Наступныя 46 гадоў жыцця Ёган Хрыстаф правёў на пасадзе выкладчыка, а потым і рэктара (дырэктара) Рыжскага Імператарскага ліцэя.

Сёння імя Броцэ па-ранейшаму фігуруе ў даведніках, як выдатнага нямецкага педагога і этнографа. Апошнія сваё вызначэнне Броцэ атрымаў таму, што дзякуючы сваім здолнасцям зацікаўленага назіральніка і таленавітага мастака, ён пакінуў вялікую колькасць малюнкаў, на якіх адлюстраваны штодзённае жыццё і тыпажы жыхароў тагачаснай Ліфляндыі. Сабраныя Броцэ матэрыялы дапамагаюць зразумець лад жыцця, народныя звычаі і культуру Ліфляндыі XVIII ст. Але і даўняя гісторыя Інфлянтаў і Рыгі абуджалі цікавасць нямецкага даследчыка.

Малюнак 2. Партрэт Ёгана Хрыстафа Броцэ – прафесара, радцы і старшага настаўніка Рыжскай гімназіі на пенсіі, уроджанага ў Горліцу ў 1742 г.

(*M. Johann Christoph Brotze Professor, Rath und emeritirter Oberlehrer des Rigischen Gymnasiums geb. zu Görlitz 1742 [das Porträt]. (Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente. V. 10, T. 1. Nr. 1 [1, BM10000AB]).*

Броце належаў да плыні позняга гуманізму, так званыя школы эрудытаў. Прадстаўнікі Эрудыцкай школы бачылі галоўную задачу сваёй працы ў зборы і публікацыі гістраычных крыніцаў [22, с. 27]. Броцэ таксама меркаваў, што збор і апрацоўка гістарычных крыніц па гісторыі старажытнай Лівоніі, а найперш Ліфляндзі, і ёсць яго галоўнай місіяй поруч з педагагічнай дзейнасцю. Броцэ мэтанакіравана збіраў гістарычныя матэрыялы і звяртаў увагу на ўсё тое, што здавалася важным для яго: людзей, будынкі, манеты, гербы, планы гарадоў, тэхнічныя інавацыі і г. д. Фіксуючы ўсё з вялікай дакладнасцю і заўсёды дадаючы пісьмовыя тлумачэнні, якія могуць часам утрымліваюць усяго пару радкоў, а часам і займаць некалькі старонак. Многія з артэфактаў і дакументаў, зафіксаваныя Броцэ, загінулі або зніклі без вестак у ходзе часу, інфармацыя пра іх захавалася толькі ў чарцяжах і апісаннях нямецкага даследчыка, якія былі зведзеныя ў яго найбольш значную працу, вядомаю пад назвай “*Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente*” (“Збор разнастайных ліфляндскіх помнікаў”). Броцэ ствараў выявы старажытных дакументаў і артэфактаў, якія мелі дачыненне да мінулага Ліфлянцкага краю – пераважна той часткі даўняй Лівоніі, якая складае паўночную частку сённяшняй Латвіі і паўднёвую Эстоніі.

Гэтая калекцыя змяшчае 10 тамоў у скураных вокладках кожны з якіх складаецца з 2–3 частак (3246 аркушаў фармату 33 x 21 см). Сёння калекцыя захоўваецца ў Латвійскай Акадэмічнай Бібліятэцы [1, Nr. VM01000A – VM10214B.]. Большасць малюнкаў калекцыі ўяўляюць сабой арыгіналы, але ёсць таксама планы і малюнкi, выкананыя іншымі мастакамі і скапіяваныя Броцэ. Шмат арыгінальных малюнкаў Броце

Малюнак 3. Будынак Імператарскага ліцэя ў Старой Рызе (здымак жніўня 2012 г.).

выкананыя ў адным колеры пяром. Каляровыя малюнкi выкананыя акварэллю ці пяром і танiраваныя акварэллю. На жаль, некаторыя з колераў у гэтых малюнкаў XVIII–XIX стст. на сённышні дзень паблёлкі, напрыклад, блакітныя і жоўтыя, а ў некаторых выпадках ад фарбаў засталіся асобныя кропкі.

У чарцяжах і малюнках Броцэ маюцца апісанні гербоў балтыйскага дваранства, пячаткі і помнікі Рыжскіх арцыбіскупаў, біскупаў, гарадоў, судоў, а таксама надпісы на надмагіллях, будынкi, званы, кубкі і іншыя рэчы, краявіды маёнткаў, замкаў, гарадоў і пасёлкаў, грамадскіх будынкаў, жылых дамоў, сабораў, а таксама тапаграфічныя карты розных месцах, выявы жыхароў гарадоў і сельскай мясцовасці, іх адзенне, адлюстраванне ладу жыцця і працы, арганізацыі працоўнага працэсу, рознага тэхнічнага абсталявання (напрыклад, водазабеспячэння). Тут можна знайсці выяўленчую і тэкставую інфармацыю пра многія латвійскія і эстонскія гарады. Увогуле, гэта было характэрным для стылю працы Броцэ – сабраць, па магчымасці, як мага больш інфармацыі пра нейкі канкрэтны аб’ект ці горад. Каб паказаць гісторыю паселішча ў развіцці, сабраныя за розныя гады планы Броцэ суправаджаў малюнкамі найбольш значных будынкаў горада, даваў сваё гістарычнае апісанне, эканамічныя і адміністрацыйныя характарыстыкі. Яшчэ пры сваім жыцці Броцэ пачаў выдаваць матэрыялы сваіх краязнаўчых пошукаў, дапаўняючы іх звесткамі па тапаграфіі і дэмаграфіі Ліфлянтаў [35]. Але, тым не менш, абсалютная большасць творчай спадчыны Броцэ заставалася не апублікаванай, хоць даследчыкі вельмі шчодро карысталіся з набыткаў рыжскага збіральніка. Праўда, у азначэнне заслугаў Броцэ для Рыгі і Ліфляндскага краю ў 1815 г. была выдадзеная яго біяграфія [28].

Малюнак 4. *Памятная шыльда ў гонар Броцэ на будынку Рыжскага Імператарскага ліцэю.*

Зразумела, што напрацоўкі Броцэ прыцягваюць найперш даследчыкаў балтыйскіх краін. Ужо ў канцы ХХ ст. быў распачаты праект па выданні гэтых збораў – з 1992 г. у Латвіі выйшлі 4 тамы матэрыялаў калекцыі [30; 31; 32; 33]. Замалёўкі, якія адлюстроўваюць матэрыялы па Эстоніі, былі выдадзеныя ў Таліне ў 2006 г. [34].

Але Броцэ ажыццяўляў і іншыя даследчыя праекты, звязаныя з фіксацыяй уласна дакументальнай спадчынай старажытнай Лівоніі. І з гэтай дзейнасцю звязана нават некалькі калекцый копій актавых матэрыялаў, падрыхтаваных нямецка-балтыйскім даследчыкам. З копій дакументаў і адбіткаў пячатак, зробленых Броцэ, быў ўтвораны кодэкс “*Sylloge diplomatum Livoniam illustrantium*” (“Збор дакументаў для асветлення гісторыі Лівоніі”), які захоўваецца ў Акадэмічнай бібліятэцы Латвіі [1, Нр. 4979–4980]. Гэтыя вялікія тамы *in folio* былі складзеныя з копій дакументаў, якія захоўваліся, пераважна, ва “Унутраным архіве” горада Рыгі [15; 16], пазней таксама былі далучаны матэрыялы са “Знешняга архіву” горада Рыгі [20] і розных прыватных збораў. Як пісаў сам Броцэ, ён жадаў зрабіць даступным для гісторыкаў дакументы, якія “заставаліся ў цемры” [3, Нр. 4980, р. [2]]. Такім чынам, асноўнай задачай працы Броцэ была з’яўшчына-прыкладная.

Практычна адначасова, як мяркуе латвійская даследчыца Аяя Тайміня [40, S. 120], са складаннем кодэксу “*Sylloge diplomatum Livoniam illustrantium*” Броцэ падрыхтоўваў копіі дакументаў для іншага свайго сістэматызаванага збору крыніц – “*Diplomata Rigensia descripta*”.

Малюнак 5. Тытульны аркуш тому 2, часткі 1 “*Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente, Prospective, Münzen Wapen etc.*” *Zweiter Theil zusammengetragen von J. C. Brotz* [Bibliothecae Rigensis 2]. (*Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente. V. 2, T. 1. Nr. 2* [1, BM02000B]).

Гэты кодэкс змяшчаў копіі актаў, датычных ужо гісторыі ўласна горада Рыгі, а не ўсёй Лівоніі. І дакументы гэтыя былі ўзятыя менавіта з архіву Рыгі. Кодэкс складаўся з чатырох тамоў, скампанаваных выразна паводле храналагічнага прынцыпу: Vol. I: 1220–1300; Vol. II: 1304–1399; Vol. III: 1403–1479; Vol. IV: 1481–1667. Зараз гэты кодэкс захоўваецца ў Латвійскім Дзяржаўным Гістарычным Архіве [11; 12; 13; 14]. Памеры аркушаў кодэксу досыць вялікія: 28,8 x 45 см. Тэксты дакументаў і малюнкі заключаны ў рамкі, якія маюць у сярэднім памеры: 22,8 x 38,2 см.

Трэба адзначыць, што архіўныя пошукі Броцэ выклікалі ўвагу іншых даследчыкаў. Вядомы расійскі дэмограф і гісторык нямецкага паходжання Петэр фон Кёпен (*Peter von Köppen*) у лісце да грамадзянскага Ліфляндскага губернатара Восіпа Дзюгамеля ад 14 ліпеня 1821 г. (захаваўся чарнавік ліста) пісаў пра “рускія старажытнасці” (“*Alterthümer Rußlands*”) і асабліва адзначаў, што пан радца Броцэ знайшоў у Гарадскім архіве сапраўдныя скарбы – арыгінальныя рускія граматы, якія, наколькі яму зараз вядома, ёсць “аднымі з найстаражытнейшых”: “*Unter andere ersehe ich uns der Schätzen der Hrn. Raths. Brotze, daß auch das Stadtarchiv manche in russischer Sprache abgefahrene Original-Urkunden besetzt, die, soviel bisher bekannt ist, mit zu den ältesten gehören*” [10, арк. 8–8v.].

Цікаваць Петэра фон Кёпена, вядомага яшчэ таксама як Пётр Іванавіч Кёпен (Петр Иванович Кёппен/Кеппен, 1793–1864), да працы Броцэ не была выпадковай. Кёпен сам займаўся вывучэннем крыніц

Малюнак 6. Прыклад капіявання Броцэ гербоў: герб Инфлянтаў, дараваны Жыгімонтам Аўгустам у 1566 г. (*Das Wapen des Hertzogthums Liefland ... [das Wappen]. (Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente. V. 1, T. 1. Nr. 5 [1, BM01000G]).*

па гісторыі Русі і Расіі XI–XVII стст., а да апісання палеаграфічных помнікаў у тагачаснай тэрміналогіі Заходняй Русі ён звяртаўся неаднаразова [25, с. 59–70]. Якраз у час напісання цытаванага ліста ў 1821 г. Кёпен рыхтаваў да публікацыі ўласны рэестр помнікаў з палеаграфічнымі і археаграфічнымі каментарыямі да іх, які і апублікаваў ў 1822 г. Пры апісанні спісаў смаленскай дамовы з Рыгай і Гоцкім берагам 1229 г. даследчык непасрэдна ўказаў, што прывёз з Рыгі адзін са спісаў граматы [26, № 49–50, с. 51]. А ў выпадку з гандлёваю дамовай Полацка з Рыгай 1407 г. Кёпен наўпрост прызнае, што перапісаў гэст дакумента з рукапіснага збору “*Sylloge diplomatum Livoniam illustrantium*” Броцэ (т. 1, арк. 66; т. 2, арк. 311) [26, № 98–99, с. 77].

Кёпен таксама адзначае, што названы збор Броцэ быў “набыты цяпер для гарадской бібліятэкі”. Апроч таго, расійскі навуковец досыць высока ацаніў дзейнасць рыжскага збіральніка старажытнасцяў, назваўшы яго “шанаваным старым” (“почтенный старец”), які ўжо пяцьдзесят гадоў праводзіць свае пошукі і ў навуковых мэтаў наведваў, у тым ліку, і Кёнігсберг. Разам з тым, Кёпен падае нам іншую структуру збораў Броцэ, чым яна вядомая зараз: Апроч уласна “*Sylloge diplomatum Livoniam illustrantium*” у двух частках (№ 1) ён указвае:

- 2) узоры почыркаў (*Schriftproben*) ад 1296 па 1501 гг. у адной частцы;
- 3) рукапіс працы “Ліфляндцыя ў канцы XVIII ст” у адной частцы;
- 4) “Збор розных Ліфляндскіх помнікаў, відарысаў, манет, гербоў і інш.” у X частках (у значнай ступені ўласнаручныя малюнкi Броцэ) – гэта, відавочна, вышэй апісаны збор “*Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente*”;

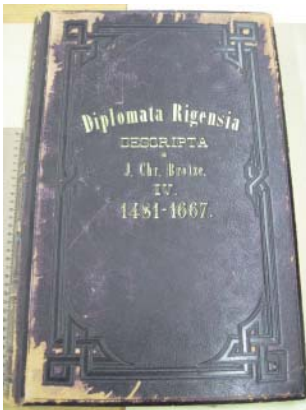
Малюнак 7. Прыклад адлюстравання Броцэ гістарычных ландшафтаў: руіны замка Кокенгузен пры ўпадзенні ракі Персы ў Дзвіну, 1796 г. Даўні полацкі фармаст (*Ruinen von Kockenhusen und Einfall der Perse in die Düna 1796 [die Ansicht]*). (*Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente*. V. 7, T. 3. Nr. 266 [1, BM07199A]).

5) “Гербоўнік герцагства Ліфляндскага” ў адной частцы [26, № 98—99, с. 77–78].

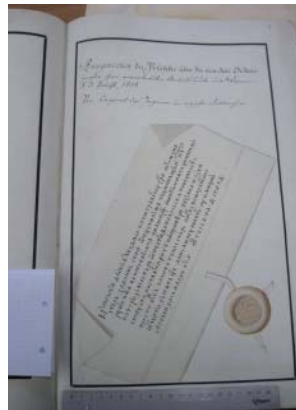
Што цікава, Кёпен таксама заўважае, што з усіх напрацовак Броцэ яму вядомыя апублікаванымі толькі “*Rückblick in die Vergangenheit*”.

Прыгадка Кёпенам Кёнігсбергскага архіву ў звязцы з Броцэ тут была не выпадковай. Архіўная і крыніцазнаўчая дзейнасць Броцэ прыпала на перыяд абуджэння цікавасці нямецкага дваранства Балты да мінулага краю і сацыяльна-прававога статусу нямецкіх каланістаў у ім. Рэчы у тым, што пад расійскім скіпетрам нямецкая супольнасць Балты захоўвала прывілеяванае становішча і правінцыйную аўтаномію (*Landesstaat*), але знакі будучай сацыяльнай і нацыянальнай напружанасці ў краі пачыналі паступова нарастаць. Апазіцыя палітыкі саступкам немцам мелася і ў Пецяярбурзе. Менавіта таму нямецкае дваранства, а таксама бюргерства, імкнуліся знайсці гістарычна-прававое абгрунтаванне свайго *status quo* ў Ліфляндскай, Курляндскай і Эстляндскай губернях Расійскай імперыі. XIX стагоддзе стала перыядам росквіту архівістыкі і археаграфіі ў Балты.

Паводле даручэнняў ліфляндскага дваранства Броцэ дзейнічаў і на пачатку XIX ст., калі даследаваў рыжскія архіваліі [21, с. 20]. У 1808 г. у адпаведнасці з рашэннем ліфляндскага дваранскага канвента пачалося капіраванне лівонскіх дакументаў з архіва Нямецкага ордэна ў Кёнігсбергу, якое арганізаваў ландрадца Вільгельм Фрыдрых ба-

Малюнак 8. Вокладка т. 4 кодэкса Ёгана Хрыстафа Броцэ “*Diplomata Rigensia descripta*”, пераплёт 1873 г. [14, Nr. 42С].

Малюнак 9. Прыклад афармлення Броцэ старонак у “*Diplomata Rigensia descripta*” (Vol. 1, p. 8). Факсімільная копія.

Письмовое засведчанне палачанаў перад лівонскім магістрам, 7.XI.1404 [11, p. 8].

рон фон Унгерн-Штэрнберг (1752–1832). У археаграфічнай экспедыцыі ўдзельнічаў доктар філасофіі Эрнст Генінг, а таксама прускі архіварыус Фабер (ён далучыўся да экспедыцыі пасля смерці Генінга). У 1811 г. перад экспедыцыяй паўсталі сур’ёзныя фінансавыя праблемы. Праз хадайніцтва Мікалая Карамзіна (1766–1826) і міністра ўнутраных спраў Восіпа Казадаўлева (1752–1819) у 1812 г. расійскі ўрад выдаткоўваў на працяг працаў штогадовую субсідыю ў 1 000 руб. [27, с. 195]. Працы па перапісцы дакументаў працягваліся да 1816 г. і за гэты час было скапіявана 3 713 дакументаў [9, с. 86, 137]. Гэты збор, што змясціўся ў 28 тамоў *in folio*, і ёсць знакаміты “*Corpus historico-diplomaticum veteris Livoniae*” (“Збор гісторыка-дыпламатычных старажытнасцяў Лівоніі”), які і сёння захоўваецца ў Дзяржаўным Гістарычным Архіве Латвіі [17, Nr. 454–482]. Збор мае яшчэ падназву – “*Sammlung von Urkunden zur alten Geschichte Livlands, theils aus dem königl. Preussischen geheimen Archive zu Königsberg, theils auch aus einheimischen Archiven in getreuen Abschriften zusammengeschellt*” (“Збор актаў па даўняй гісторыі Лівоніі, складзены часткова з каралеўскага Прускага Таёмнага Архіву ў Кёнігсбергу, часткова таксама з мясцовых архіваў у дакладных копіях”). Параўнанне складу копіі старажытных кірылічных дакументаў “*Diplomata Rigensia descripta*” і “*Corpus historico-diplomaticum veteris Livoniae*” дазваляе сцвярджаць, што ў апошні збор копіі смаленскіх грамат патрапілі менавіта з альбому копіі Броцэ. Суадносіны размяшчэння копіі адных і тых жа актаў у розных зборах можна праілюстраваць на прыкладзе наступнай табліцы:

Nr.	Акт	Sylloge diplomatum Livoniam illustrantium	Diplomata Rigensia descripta	Corpus historico-diplomaticum veteris Livoniae
1.	Грамата смаленскага князя Фёдора Расціславіча з Лівоніяй і Рыгай, 1284 г.	Т. 1, арк. 24. [1, Nr. 4979.]	Т. 1, арк. 161–162 v. [11, Nr. 42]	I. Abt., 1 Bd., арк. 262–263 v. [18, Nr. 455]
2.	“Даканчальная” грамата смаленскага князя Івана Аляксандравіча з Лівоніяй і Рыгай, [1338–1341]		Т. 2, арк. 99–100v. [12, Nr. 42A]	I. Abt., 3 Bd., арк. 85–86 v. [19, Nr. 456]

Але на падрыхтоўцы новых копіяў раней ужо адшуканых матэрыялаў трансляцыя здабытай Броцэ інфармацыі не скончылася. На парадку дня стаяла пытаньня публікацыі звестак з ужо сабраных зборах. Адлік гэтага ўжо публікатарскага засваення матэрыялу варта весці ад двухтамовага выдання “*Index Corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae*” [36; 37], падрыхтаванага Карлам Эдуардам Наперскім. Гэта быў рэестр лівонскіх архіваляў, якія знаходзіліся не толькі ў архівах даўняй Лівоніі, але таксама і ў Кёнігсбергу. Сам Наперскі меў несумненныя археаграфічныя заслугі [24, с. 96; 40, S. 124]. У прыватнасці, ім былі выяўленыя і апублікаваныя акты па зносінах Полацка, Ноўгарада і Вялікага Княства Літоўскага з Рыгай і Гоцкім берагам [6]. У “*Index Corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae*”, апроч уласных здабыткаў, Наперскі ўключыў таксама матэрыялы з “*Corpus historico-diplomaticum veteris Livoniae*”. Гэта значна павялічыла магчымасці карыстання сабранай прыбалтыйска-нямецкімі гісторыкамі інфармацыяй і, у тым ліку, зрабіла вынікі працы Ёгана Хрыстафа Броцэ больш вядомымі па-за межамі Рыгі і Ліфляндыі.

Можна канстатаваць, што Ёган Хрыстаф Броцэ стаў першым даследчыкам, які пачаў сістэматычна вывучаць рыжскія архіваліі, у тым ліку і кірылічная граматы XIII–XVI стст. Пры далейшым выданні і вывучэнні матэрыялаў калекцыі *Moscowitica-Rithenica* неабходна ўлічваць творчую і навуковую спадчыну Ё.Х. Броцэ.

Малюнак 10. *Петэр фон Кёпен (Пётр Кепен), расійскі гісторык, дэмаграф і статыстык, даследчык помнікаў старажытнарускага пісьменства (наводле: [4]).*

Малюнак 11. *Карл Эдуард Наперскі (1793—1864) – гісторык, бібліёграф, пастар. Паводле: [9].*

Спіс літаратуры

1. Акадэмічная бібліятэка Латвійскага Універсітэта, Адзел рукапісаў і рэдкай кнігі (LU Akadēmiskā bibliotēka, Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa). – Johann Christoph Brotze, “Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente”. – Nr. BM01000A – BM10214B.

2. Акадэмічная бібліятэка Латвійскага Універсітэта, Адзел рукапісаў і рэдкай кнігі. – Johann Christoph Brotze, “Sylloge diplomatum Livoniam illustrantium”. – Tomus primus [Riga, 1786–1788]. – Nr. 4979.

3. Акадэмічная бібліятэка Латвійскага Універсітэта, Адзел рукапісаў і рэдкай кнігі. – Johann Christoph Brotze, “Sylloge diplomatum Livoniam illustrantium”. – Tomus secundus [Riga, 1806]. – Nr. 4980.

4. Багалей, Д.И. Опыт истории Харьковского университета (По неизданным материалам) / Д.И. Багалей. – Харьков: Паровая Типография и Литография Зильберберг, 1893–1898. – Т. 1 (1802–1815 гг.). Издание иллюстрировано портретами выдающихся деятелей. – [4], II, [2], 1204 с., 7 л. ил.

5. Віцебска-Рыжскія акты XIII–XVII ст.: Дагаворы і службовая карэспандэнцыя паміж органамі кіравання горада Віцебска і ганзейскага горада Рыгі (з былога комплексу Ruthenica Дзяржаўнага Гістарычнага Архіва Латвіі) / Паdryхт. А. Дзярновіч; НАН Беларусі, Ін-т гіст. – Выпуск I: Дакументы гаспадарча-гандлёвыя, XV–XVI ст. – Мн.: ATHENAEUM, 2005. – 88 с.

6. Грамоты, касаючыся до сношений Северо-Западной России с Ригию и ганзейскими городами в XII, XIII, и XIV веке / Найдены в Рижском архиве К.Э. Напиерским и изданные Археографической комиссией. – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1857. – 26 с.

7. Дэрновіч, О.И. MOSCOWITICA-RUTHENICA: Рижский архивный комплекс по истории Восточной и Центральной Европы XIII–XVII вв. / О.И. Дэрновіч // Studia Historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы. – Вып. 1. – Мн., 2008. – С. 20–26.

8. Дзярновіч, А.І. Архіўны комплекс MOSCOWITICA-RUTHENICA (Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі) і яго важнасць для вывучэння гісторыі Беларусі / А.І. Дзярновіч // Сучасныя праблемы дакументазнаўства, архівазнаўства і археаграфіі: матэрыялы навук.-практ. канф., прысвеч. 85-годдзю Дзярж. архіўн. службы і 80-годдзю Нац. архіва Рэсп. Беларусь (Мінск, 12 красавіка 2007 г.) / Складальнікі В.С. Пазднякоў, П.П. Журкевіч. – Мінск: БелНДІДАС, 2007. – С. 168–174.

9. Дзярновіч, А. І. “...in nostra Livonia”. Дакументальныя крыніцы па гісторыі палітычных адносін паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Лівоніяй у канцы XV – першай палове XVI ст.: Сістэматызацыя і актывы аналіз / А.І. Дзярновіч / Інстытут гісторыі НАН Беларусі. – Мн.: Athenaеum, 2003. – Т. I. – 374 с.

10. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі, Рыга (Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs, Rīga). – F. 3. – 5 а.

11. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі. – F. 8. – 1. apr. – Nr. 42 (Johann Christoph Brotze, “Diplomata Rigensia descripta”. – Vol. I: 1220–1300).

12. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі. – F. 8. – 1. apr. – Nr. 42A (J.C. Brotze, “Diplomata Rigensia descripta”. – Vol. II: 1304–1399).

13. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі. – F. 8. – 1. apr. – Nr. 42B (J.C. Brotze, “Diplomata Rigensia descripta”. – Vol. III: 1403–1479).

14. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі. – F. 8. – 1. apr. – Nr. 42C (J.C. Brotze, “Diplomata Rigensia descripta”. – Vol. IV: 1481–1667).

15. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі. – F. 8. – 3. apr. (“Унутраны архіў”).

16. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі. – F. 8. – 4. apr. (“Унутраны архіў”).

17. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі. – F. 214. – 6. apr. – Nr. 454–482 (Corpus historico-diplomaticum veteris Livoniae. Sammlung von Urkunden zur alten Geschichte Livlands, theils aus dem königl. Preussischen geheimen Archive zu Königsberg, theils auch aus einheimischen Archiven in getreuen Abschriften zusammengestellt. I Abteilung, 1–8 Bd.; II Abt., 1–20 Bd.).

18. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі. – F. 214. – 6 a. – Nr. 455 (Corpus historico-diplomaticum veteris Livoniae. I Abt., 2 Bd.).

19. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі. – F. 214. – 6 a. – Nr. 456 (Corpus historico-diplomaticum veteris Livoniae. I Abt., 3 Bd.).

20. Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі. – F. 673. – 4. apr. (“Знешні архіў”).

21. Енш, Г.А. Из истории архивного дела в Латвии. / Г.А. Енш. ЦГИА Латв. ССР. – Рига: Авотс, 1981. – 212 с.

22. Зейд, Т.Я. Характеристика изданий письменных источников по истории феодализма в Латвии / Т. Я. Зейд // Тезисы докладов и сообщений конференции по источниковедческим проблемам истории народов Прибалтики. – Рига: Зинатне, 1968. – С. 27–33.

23. Иванов, А.С. “Moscowitica—Ruthenica” в Латвийском Государственном Историческом архиве: история формирования комплекса, состав и введение в научный оборот / А.С. Иванов // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2004. – № 3. – С. 47–54.

24. Иванов, А.С. “Moscowitica—Ruthenica” в Латвийском Государственном Историческом архиве: история формирования комплекса, состав и введение в научный оборот. Важнейшие публикации документов комплекса “Moscowitica—Ruthenica” / А. С. Иванов // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2004. – № 4. – С. 94–106.

25. Кеппен, П.И. О Роговолодом камне и двинских надписях / И.П. Кеппен // Ученые записки Императорской Академии Наук по первому и третьему отделениям. – 1855. – Т. 3. – С. 59–70.

26. Кеппен, П.И. Список русским памятникам, служащим к составлению истории художеств и отечественной палеографии / И.П. Кеппен. – М.: Изданием графа Ф.А. Толстова, 1822. – 119 с.

27. Козлов, В.П. Российская археография в конце XVIII – первой четверти XIX века / В.П. Козлов. – М.: РГГУ, 1999. – 416 с.

28. Brotze, Johann Christoph. Biographie / J.C. Brotze. – Riga, 1815.

29. Brotze, Johann Christoph. Rückblick in die Vergangenheit / J.C. Brotze. – Riga: Mueller, 1805–1814.

30. Broce, Johans Kristofs. Zīmējumi un apraksti / J.K. Broce. – 1. sējums Rīgas skati, ļaudis un ēkas. – Rīga: Zinātne, 1992.

31. Broce, Johans Kristofs. Zīmējumi un apraksti / J. K. Broce. – 2. sējums Rīgas priekšpilsētas un tuvākā apkārtnē. – Rīga: Zinātne, 1996.

32. Broce, Johans Kristofs. Zīmējumi un apraksti / J.K. Broce. – 3. sējums Latvijas mazās pilsētas un lauki. – Rīga: Zinātne, 2002.

33. Broce, Johans Kristofs. Zīmējumi un apraksti / J.K. Broce. – 4. sējums Latvijas mazās pilsētas un lauki. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007.

34. Brotze, Johann Christoph. *Estonica* / J.C. Brotze. – Tallinn: Estopol, 2006. – XXXVI, 619 p.

35. Brotze, Johann Christoph. Rückblick in die Vergangenheit / J.C. Brotze. – Riga: Mueller, 1805–1814.

36. Index Corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae; oder: Kurze-Auszug aus derjenigen Urkunden-Sammlung, welche für die Geschichte und das alte Staatsrecht Liv-Estn- und Kurlands [...] von den Ritterschaften Liv-, Ehst- und Kurland's zusammengebracht worden ist. – Riga; Dorpat: Eduard Frantzen, 1833. – Theil 1: Vom Jahre 1198 bis zum Jahre 1449 incl.

37. Index Corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae; oder: Kurze-Auszug aus derjenigen Urkunden-Sammlung, welche für die Geschichte und das alte Staatsrecht Liv-Estn- und Kurlands [...] von den Ritterschaften Liv-, Ehst- und Kurland's zusammengebracht worden ist. – Riga; Dorpat: Eduard Frantzen, 1835. – Theil 2 Vom Jahre 1450 bis zum Jahre 1631 incl., mit einigen Anhängen.

38. Ivanovs, A. Zespōł dokumentów “Moscowitica—Ruthenica” w Łotewskim Państwowym Archiwum Historycznym / A. Ivanovs // Zapiski Historyczne. – 2006. – T. LXXI. – Z. 2–3. – S. 125–143.

39. Napiersky, Dr. C.E. / Stich u. Druck v. August Weger. – [Riga]: Verlag v. W. F. Häcker in Riga, [18–] (In Leipzig).

40. Taimiņa, A. “... aus ächten und unverfälschten Quellen”: Ernst Hennig, Wilhelm Friedrich Freiherr von Ungern-Sternberg, Johann Christoph Brotze und ihre Arbeit an den Dokumenten aus dem Geheimen Archiv in Königsberg / A. Taimiņa // Forschungen zur baltischen Geschichte. – 2009. – Bd. 1. – S. 115–144.